

Turen på Gendarmstien

Torsdag d. 10.03.2025

Vandretur ad Strand-etapen på Gendarmstien fra Vemmingbund til Skovby (26 km)

fortalt af Sølvi og Anette

Følg den lille blå mand

Denne podcast indeholder fortællinger fra vores vandretur på Gendarmstien, der gik fra Vemmingbund forbi skanserne ved Dybbøl gennem Sønderborg videre forbi slottet ad promenaden og gennem Sønderskoven til Hørup og derfra til Skovby. Dette er en rute på ca. 26 km.

Vi delte turen op i 4 etaper:

- 1) ca. 10 km. Fra Vemmingbund til Sønderborg.
- 2) ca. 3,5 km. En rute i Sønderborg jf. bogen "*Under samme måne*" af Karsten Skov. Hovedland. 2020.
- 3) ca. 5,5 km. Videre fra Sønderborg til Hørup
- 4) ca. 11 km. Og endelig fra Hørup til Skovby.

Etaperne ligner de etaper, man kan finde på Gendarmstiens hjemmeside, men vi har tilføjet en ny rute i Sønderborg by på baggrund af romanen "*Under samme måne*". Herom nærmere.

Vi vil sædvanen tro kombinere vores egne oplevelser på ruten med en lille flig af den historie, der er tilknyttet området, sammenholdt med udvalgt litteratur, krydret med sagn og fortællinger fra lokalområder.

[Alle podcasts om Gendarmstien kan læses på bibliotekets hjemmeside her](#)

I den første del af strækningen fra Vemmingbund til Sønderborg sammenholdes den historiske beskrivelse om krigen i 1864 med romanen "*Nu er det længe siden*" af Hanne Reintoft. I Sønderborg beskrives tiden omkring slutningen af 2. verdenskrig. Med udgangspunkt i romanen "*Under samme måne*" af Karsten Skov sættes fokus på flygtningesituationen og forhold mellem danskere og det tyske mindretal. Som en lille afstikker i byen har vi lavet en historisk rute ud fra steder, der er nævnt i romanen.

Fra Sønderborg går turen videre langs strandpromenaden og ud mod Sønderskoven til Hørup og endelig til Skovby.

Praktiske oplysninger:

Der er mange gode parkeringspladser undervejs på etappen. Det er også muligt 2 timer før opsamling at bestille flexbus. Der er opsamling ved Gammelmark, før Vemmingbund og ved Skovby og Hørup Hav. Der er mange fine steder, man kan spise sin medbragte mad, men med hensyn til toiletforhold er der kun muligheder i byområder - alternativt skov/buske :-). Hav gode sko på i fugtigt vejr. Har man en lille kikkert, er det en god ide at medbringe den, fordi udsigten er fantastisk, og fordi der er meget fuglevildt på turen.

[Se Gendarmstiens hjemmeside her](#)

Herunder gives et kort indblik i historien, der med fordel kan læses inden vandreturen påbegyndes.

Baggrund og følge af krigen i 1864

Baggrunden for krigen i 1864 skal bl.a. søges i hertugdømmerne Slesvig og Holstens utilfredshed med den danske regering og ønsket om selvstændighed.

Hertugdømmerne ønskede en forfatning for Slesvig og Holsten, hvorimod stærke kræfter i Danmark ønskede en fælles forfatning for kongeriget Danmark og hertugdømmet Slesvig og Holsten.

Efter revolutionen i 1848 i Paris blev kravene fra slesvig-holstenerne om en forfatning yderlig forstærket, idet ønsket blev, at Slesvig skulle følges med Holsten ind i det tyske forbund for at sikre den tyske nationale enhed.

Konflikten førte til den 1. Slesvigske krig, der blev udkæmpet ved Bov d. 09.04.1848.

Oprørshæren tabte dette slag, men allerede d. 23.04 udkæmpedes et nyt stort slag, som den slesvig-holstenske hær vandt. Idet Prøjsen ikke var interesseret i en fortsættelse af oprøret og danskernes ensidige støtte til Slesvig, kom der en våbenstilstand i stand d. 02.07.1848. De danske tropper trak sig tilbage til Als og Dybbøl.

I årene herefter bølgede oprør og opstand frem og tilbage. Den 25.-26. juli 1850 tabte den slesvig-holstenske hær i slaget ved Isted, og det 3. og endelige slag blev udkæmpet ved Friedrichstadt. I 1850 besluttede den provisoriske regering at overgive sig under pres fra Prøjsen og Østrig.

Spørgsmålet omkring Slesvigs tilhørssted var dog ikke løst, og Danmark havde i 1851 lovet Prøjsen og Østrig, at Sønderjylland ikke blev knyttet nærmere til Danmark.

I 1863 bekendtgjorde Danmark dog, at man ville lave en ny forfatning, som skulle gælde for Danmark og Slesvig til Ejderen. Dette var et åbenlyst brud på forfatningen, som gav Prøjsen en anledning til at erklære krig mod Danmark.

Kansler Otto von Bismarck samlede de tyske stater i et tysk forbund og den tyske stemning var oprørt over den danske regering, som ville adskille Holsten og Slesvig.

Danmarks søgen efter allierede forblev uden resultat. Der var ingen, der ville understøtte krigen mod prøjserne, og trods dette, ville danskerne ikke fjerne Novemberforfatningen, der udelukkende beskrev en fællesforfatning for Danmark og Slesvig.

Dette blev startskuddet til d. 2. slesvigske krig d. 01.02.1864.

De danske forsvarsværker ved Dannevirke og Dybbøl var i en meget dårlig forfatning, idet de ikke var blevet udbygget og moderniseret.

Slaget ved Dannevirke endte hurtigt. D. 06.02. blev hæren trukket tilbage trods stor politisk modstand og modvilje fra regeringen i København. Overmagten var for stor. Trods nederlaget var der ingen politisk vilje til at ende krigen. Tropperne trak sig tilbage til skanserne ved Dybbøl, men også her led de danske tropper et smerteligt nederlag. D. 18.04 stormede prøjserne skanserne ved Dybbøl, som blev erobret efter få timers kamp.

Under den efterfølgende konference ville Danmark ikke give nogle indrømmelser. Krigen blev derfor genoptaget, og d. 29.06. overskred prøjserne Alssund. Danmark lå åbent, og Danmark anmodede om våbenhvile.

De efterfølgende forhandlinger varede til d. 25. juni uden resultat, idet Danmark på trods af nederlaget ved Dybbøl ikke ville komme med indrømmelser, og dermed var Danmarks skæbne beseglet.

Ved freden i Wien d. 30.10 mistede Danmark hele Slesvig/Sønderjylland og hertugdømmerne Holsten og Lauenburg.

Under fredsforhandlingerne i Wien i 1866 var der især en passage i §5 "*befolkningerne i de nordlige distrikter af Slesvig skulle afstås til Danmark, når de ved en fri afstemning tilkendegiver ønsket om at blive forenede med Danmark*", der fik betydning i årene frem.

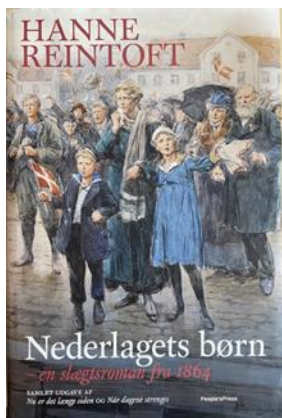
Slesvig var i løbet af de kommende 56 år under tysk styre, hvilket var en svær tid for mange dansksindede indbyggere.

Efter 1. verdenskrig, hvor tyskerne led nederlag, kom §5 i brug, og i 1920 blev grænsen fastsat på den nuværende placering efter en fri afstemning også jvf. §5.

Dette fik betydning for de tysksindede borgere, der efter grænsesætning blev danske statsborgere. Herved dannedes såvel det tyske mindretal nord for grænsen i Sønderjylland (Nordslesvig) og det danske mindretal syd for grænsen (Sydslesvig).

Mange i det tyske mindretal havde fortsat et ønske om at blive en del af det tyske rige, hvilket kom til udtryk i deres forhold til og reaktion på Tysklands fremmarch og besættelsen af Danmark i 1940.

Kort referat af romanen *Nu er det længe siden*

Den netop afdøde Hanne Reintoft har skrevet en række historiske romaner, herunder "*Nu er det længe siden*", der strækker sig fra slut 1863 til ca. 1900. I grove træk bliver Sønderjyllands historie fortalt og de brydninger, der var efter en tabt krig til preusserne i 1864. Familien personificerer de brydninger, der var i forhold til Slesvigspørgsmålet og livet som danskere på Broagerland under tysk styre. Samtidig bliver politiske retninger i Danmark fortalt gennem den anden del af familien, der valgte at bosætte sig i Danmark, bl.a. København. (Se under fortælling Broagerland)

Bogen tager udgangspunkt i samtalerne mellem Henriette og Jens Peters ønske om at melde sig til kampen mod de preussiske styrker.

Jens Peter deltog i krigen i 1848-50 i kamp mod slesvig-holstenske oprørere. Denne krig vil blive en kamp mod Preussen og det østrigske kejserrige. Jens Peter var ikke i tvivl om, at han skulle melde sig frivilligt. Når fædrelandet havde brug for hjælp i kampen mod den store overmagt, så måtte han af sted.

Kampene dels ved Dannevirke og senere i skanserne ved Dybbøl bliver beskrevet gennem Jens Peter.

Trods kulden, sulten, døden, mistede han aldrig modet og troen på sit fædreland. Han iagttog, at de preussiske tropper opstillede batterier på klinterne ved Gammelmark på Broager land, hvilket betød, at skanse et og to lå så tæt, at de ville blive udsat for hård beskydning. "*Broager - hans barndomsland, hans hjem og hans elskede.*"

Fra den anden side af Vemmingbund oplever Henriette krigen fra Vemminggård. Hun ser, hvorledes de sårede bliver bragt til lazarettet i Broager Kirke. Hun hører kanontorden fra skanserne og hendes angst for Jens Peter og for fremtiden er der konstant.

Det afgørende slag og nederlag for de danske tropper var "*Slaget ved Dybbøl d. 18.04.1864*" hvor også Jens Peter blev dræbt af preussiske soldater i kamp for fædrelandet.

Området der var berørt af krigen i 1864

På kortet vises ruten fra Gammelmark på Broagerland til Skanserne på Dybbøl Banke. Fra ruten kan der gøres en afstikker til Det historiske Museum i Dybbøl og en vandretur i Skanserne. Her på Skanserne døde Jens Peter i 1864 mod det preussiske angreb.

Historiecenter Dybbøl banke og Dybbøl mølle

Her kæmpede Jens Peter både under d. 1. og den 2. slesvigske krig.

Skanser ved Dannevirke og Valdemarsmuren i Dannevirke

Følgende billeder er dels fra placering af preussiske batterier på skrænterne ved Gammelmark på Broagerland. Sandsynligvis ikke langt fra Vemminggård, som var Jens Peters fødegård. Jens Peter var i delingen på Skanse 2, som lå lige overfor på Dybbølsiden, hvor han også døde. Det andet billede er fra Dybbølsiden med udsigt mod Broagerland.

Stranden ved Vemmingbund efter oktober 2023

På vej væk fra Vemmingbund på vej op ad skrænterne mod Dybbøl. En sejlbåd i farvandet i Vemmingbund. For over 160 år siden kunne det have været Rolf Krake, der kom den danske hær til undsætning.

I flygtningenes spor - lille vandretur rundt i Sønderborg

Når man vandrer langs Gendarmstien, stopper ruten fra Vemmingbund via Dybbøl ved togstationen i Sønderborg, lige før Christians d. X's Bro. Herefter begynder den del, der på ruten hedder distancen "Gennem Sønderborg" på ca. 3,5 km.

Hvis man stopper lige før broen, ligger Alsion, Syddansk Universitetet og Erhvervsparken til venstre, hvor også togstationen er at finde. Her er mange p-pladser og toiletter, såfremt man planlægger en kortere distance. Herfra begynder den næste tur gennem Sønderborg langs havnen. Men inden man fortsætter vandreturen ad Gendarmstien, kan man jo med romanen "*Under samme måne*" træde ind i et flygtninges spor og på den måde krydse sporet for en stund.

Vi har valgt at lave denne lille tur på ca. 3,5 km, fordi romanen giver mange oplysninger om steder i byen, som stadigvæk findes, men mest af alt fordi det nu i skrivende stund snart er 80 år siden, at de første flygtninge ankom til Sønderborg allerede inden 2. verdenskrigs afslutning.

Kort rids af situationen i Sønderborg januar 1945

Allerede fra januar 1945 ankom de første tyske flygtninge til Danmark og fra midten af maj befandt der sig over 250.000 tyske flygtninge i Danmark, heraf 23.000 i de fire sønderjyske amter. Dette store antal flygtninge skyldtes bl.a. det tyske mindretal, der var meget engageret i at hjælpe. En del af flygtningene blev privat optaget i familier hos mindretallet, andre på skoler og offentlige bygninger, hovedparten dog i interneringslejre.

Krigens slutkampe på Østfronten sendte op mod 12-14 millioner mennesker – især kvinder, børn, ældre personer og sårede soldater - på flugt. Til og med var det vinter og bidende koldt. Mange flygtninge måtte gå, hvilket var særdeles strabadserende. Desuden var det så farefuldt, at mange døde under flugten. Enkelte kunne komme med tog eller skib fra det østlige Tyskland, men også her blev især skibe torpederet eller sænket og tusindvis af mennesker led druknedøden. Flugten fandt ikke sted efter en organiseret plan, men efter devisen "reddes blev, hvem reddes kunne". Tilstrømningen var i starten ukontrollerbar, men i marts 1945, foreslog det tyske gesandtskab, at det tyske mindretal skulle indsende statistik over flygtningene.

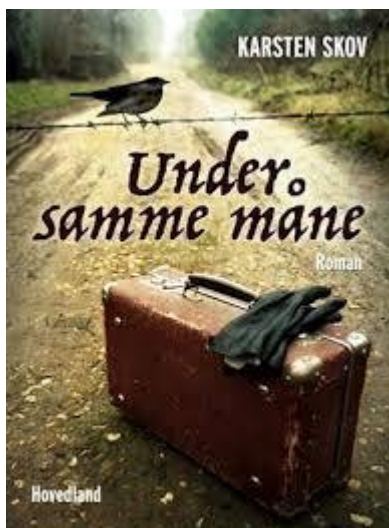
I starten af februar 1945 blev Danmark et evakueringsland. Den første transport med tog ankom til Aabenraa den 12.02. 1945. I Sønderborg politikreds var der i alt 6.754 flygtninge, heraf var 1.700 privat indkvarteret.

I de sidste måneder af besættelsestiden blev indkvarteringen af det store antal flygtninge et stort problem for Sønderborg kommune. Det var ikke nemt at finde og organisere indkvartering. I starten kom flygtninge med tog, men senere primært med skibe. Mange af skibene blev også benyttet som indkvarteringssteder. Flygtningespørgsmålet fyldte forholdsvis meget i denne periode. Det skyldtes især debatten om brug af de danske skoler til ophold.

Udover Sønderborg var der adskillige lejre fordelt på Als. Her kan Hørup Klint også nævnes (tidligere Torpedostation) med sin smukke, fantastiske beliggenhed, der dog bag facaden viste det sig at være alt andet end smuk. Der var bl.a. problemer med kloakering, affald og i dårligt vejr var der en pløre og et ælte. Derudover var kloakeringen så dårlig, at der opstod enkelte tilfælde af tyfus.

At vandre i romanens fodspor

Romanen er en slags autofiktion, skrevet af Karsten Skov, der har udmærket sig ved flere udgivelser om historiske og sønderjyske forhold.

I efterordet til romanen forklarer forfatteren, at han mødte Erika og Carl første gang i 2016, hvor de fortalte om deres helt særlige skæbnefortælling. Det bliver til romanen, der har sat de to personer ind i en fiktiv kontekst. Enkelte faktuelle steder og begivenheder er dog helt korrekte.

Vi afslører ikke for meget ved at sige at 17-årige Erika flygter med sin mor og lillebror fra Königsberg i Østpreussen i januar 1945 fra de fremstormende russiske soldater, der spreder panik og rædsel ved deres brutale fremfærd. Ikke alt går som forventet.

Med tog fra Swinemünde ankommer de d. 21.02.45 til Sønderborg. Her står Røde Kors og unge fra mindretallet klar til at hjælpe flygtningene med indkvartering. I denne forbindelse møder Erika d. 25-årige Carl fra det tyske mindretal. Sammen med andre unge hjælper han flygtningene med at finde sig til rette og følger dem til første indkvarteringssted.

Erika lærer om Sønderjylland og de spændinger, der er mellem tysk og dansk gennem Carl, og der udvikler sig et varmt venskab mellem de to unge mennesker. Senere må Erika og hendes mor forlade Sønderborg, da mange flygtninge bliver interneret i bl.a. Oksbøllejren i september 1945. Erikas må nu sige farvel til Carl og til et ungdomsliv i Danmark for senere at vende tilbage til et udbombet og fattigt Tyskland, hvor alt står på den anden ende. Men skæbnen er hende gunstig, for de har lovet hinanden at søge kontakt igen, hvis det er muligt. Mange år senere tager Carl det første initiativ og resten kan du læse dig til, men følg gerne i deres fodspor og se Sønderborg by, inden du vandrer videre.

Se også gerne henvisningerne til filmklip om flygtningene i Sønderborg.

Det Danske Filminstitut har dokumenteret situationen med flygtningene gennem stumfilm. Vi anbefaler, at man ser filmklippene, inden man går ud på turen, fordi det gør det meget nemmere at forestille sig disse begivenheder, når man står foran Christian d. X's bro.

[Se dokumentarfilmen "Omkring Kapitulationen" her](#)

Når man har set linket, er det nemt at forestille sig til højre for broen, hvordan det har set ud i det tidlige forår 1945. Til højre ser man Sønderborg Slot og frem mod broen har der ligget mange flygtningeskibe side om side ind mod Havnegade på begge sider af broen. De første flygtninge kom med tog til Sønderborg station og i romanen ankommer Erika med sin mor onsdag d. 21. februar 1945. Her modtages de af frivillige hjælpere fra det tyske mindretal, som skal ledsage dem gennem byen til Ahlmann-Skolen på Kongevej 35. Herfra kom mange videre til familier fra mindretallet de første måneder, indtil det blev besluttet af myndighederne, at flygtningene skulle videre til fx Oksbøllejren i Vestjylland. Har man interesse, er museet "FLUGT" i Oksbøl en meget stor oplevelse. I løbet af foråret ankom mange flygtninge med skibe til havnen. De var udmattede, underernærede, syge og der var mange kvinder og børn. Man bør forestille sig, hvor svære anstrengelser det har været for de mange mennesker at have kæmpet og overlevet strabadserne og nu stod foran mødet med byen og dens mennesker m.m. som ikke alle var lige venligtsindede. Røde Kors-biler stod parat ved stationen for at transportere de flygtninge, der var for svage til at gå selv.

[Se museet FLUGTs hjemmeside her](#)

Flygtninge gik over broen og passerede Mariekirken på venstre side og har sandsynligvis fulgt vejen ind til højre ad Jernbanegade op mod den tidligere banegård. Undervejs har de krydset Perlegade og en fyldt slagterbutik gør stort

indtryk. Den er der ikke længere, men den lukkede i 2018 efter at have været slagterbutik i 12. generationer. Jernbanegade havde spor til lokalt lille tog. I 1930'erne byggede man et jernbanespor (Kleinbahn) til Mommark med færgeforbindelse til Ærø og Fyn.

Sporet fulgte flygtningene op ad Jernbanegade og derefter til højre ned ad Holger Drachmanns Gade, hvorefter de var ude på Kongevej. Herefter skulle man dreje til venstre, og på den højre side lå Ahlmann-Skolen i nr. 35. Følg ruten. Der er nu tilbagelagt 1,2 km. Skolen blev opført i tysk tid i 1907 og forblev tysk skole 5 år efter Genforeningen 1920. Byggestilen er imponerende og især dørene vidner om håndværkstraditioner. Efter 1925 blev skolen dansk, og den fik navnet Ahlmann -Skolen i 1937. Ahlmann -slægten stammede fra Sønderborg og den ældste var skipper i byen og kan dateres tilbage til 1590. Siden hen fulgte flere grene, hvoraf to Hans W. Ahlmann og Nicolai Ahlmann blev politikere og en del af genforeningsarbejdet. Skolen er sandsynligvis opkaldt herefter en af de to.

Ahlmann-Skolen 2025

I januar 1945 blev skolen rømmet og børnene flyttet til andre skoler for at give plads til flygtningene. Her kom også Erica og hendes mor, og uden at afsløre romanens indhold kan man fortælle at Erica syntes at skolen lignede hendes egen skole i Königsberg og at hun stod foran trappen og blev modtaget af en tysk officer og ført til gymnastiksalen. Her skulle de vaskes og afluses og i kælderens kunne man vaske tøj. Klasseværelser var blevet til sygestuer. Gymnastiksalen til sovesal med køjesenge til 3 personer.

Ifølge Leif Hansen Niensens opgørelse i *Tyske Flygtninge i Nordslesvig 1945-1948* var skolen perfekt til at huse mange mennesker med 1.942 m², ca. 780 mennesker, men i offentligheden skabte det en del røre og utilfredshed. Mange andre steder blev beslaglagt og skolen kom tilbage til normal funktion i august 1945. Naboskolen, Statsskolen, på samme vej husede 531 voksne og 181 børn på samme tid, foruden andre.

Selvom romanen jo er fiktion eller snarere autofiktion, så boede den rigtige Erica ikke her, men i nærheden og det er hendes fortælling til Kristian Skov, der danner rammen om den fiktive roman. Oplevelserne er sikkert, som de fortælles, men rum og personer er forandret. Et stykke fra Ahlmann-skolen på Kongevej ligger Christianskirken. I romanen hører vi, hvordan Erica søger efter savnede på skolen, en mor med et lille barn. Fra kilder ved vi, at mange flygtninge, der døde på Ahlmann-skolen på grund af udmattelse, sygdomme og andre lidelser, fordi de ikke stod til at redde, fordi der manglede lægehjælp, blev begravet på kirkegården ved Christianskirken. Kirken ligger i Ringgade og er et godt stykke vej fra skolen. Har man mulighed for at komme der i bil er kirken og gravplads/park et besøg værd. Her finder man mange grave fra den tid. Særligt de tyske grave med tre børn i hver gør stort indtryk og vidner om hvor frygteligt det må have været!

Billeder fra Christianskirken/kirkegård

Christianskirkens gravpladser. I årene 1945 - 1949 døde 7000 tyske flygtningebørn under 5 år i Danmark. De 3000 var spædbørn. De døde af udmattelse, lungebetændelse, difteritis, mæslinger og underernæring. Man har ofte talt om et sort kapitel i dansk historie og diskuteret betydningen af et lægeløfte, der ikke blev holdt!

Fra Ahlmann-skolen kan man nu følge ruten ned ad Studenterstien til Østergade. Når man kommer ud i Østergade, fortsætter man lige ud. I krydset Østergade/Kastanjealle lå der på venstre hånd en biograf i 1945. Her mødtes Erica med Carl og andre under opholdet for at se film. Det var i Kino-palæet, oprettet i 1928. Biografen var stor. Kunne rumme 400 gæster. For enden af Østergade, hvis man følger ruten ud mod Perlegade, lå en anden biograf, Kinorama, Perlegade 5. Det var under krigen en af Sønderjyllands største biografer og indgår i flere sammenhænge i romanen. Biografen blev åbnet 2. januar 1920 og biograftejerne viste næsten udelukkende tysk repertoire inspireret af udviklingen i Berlin. Den aften så man *“Die lebende Tote”*. Biografen var populær og havde næsten 500 sæder, og var opført i en gammel gæstgivergård, Gasthaus Stadt Altona fra 1857. Selve området omkring rådhuset og den gamle biograf var og er et yndet “gå i byen-område”. I 1936 viste man i biografen den berømte tyske fotograf (nu tonefilm) Leni Riefenstahls propagandafilm *“Viljens triumf”* om Hitler og Kongressen i Nürnberg 1934. Filmen var ikke godkendt herhjemme af myndighederne, og det skabte ballade og medførte bøde til biografen. Alligevel fortsatte man med at vise filmen i andre sønderjyske biografer. Den 22. september 1945 lukkede man biografen midlertidigt. Retsopgøret efter krigen fik betydning her. Den genåbnede dog, men lukkede i 2018.

Gå nu lige op gennem Perlegade mod Rønhave Plads. Her cyklede Erica meget ofte, når hun skulle med Carl ud til Haus Adalbert og videre til den tyske rokklub, Germania. Når man kommer til Rønhave Plads på venstre hånd, kan man se over mod Deutsches Museum Nordschleswig, Rønhaveplads 12.

[Se Deutsches Museum hjemmeside her](#)

Her er der mulighed for et særdeles spændende besøg og for at få indsigt og viden om det tyske mindretal i Sønderjylland. Både vilkår, betingelser og udvikling er i centrum.

Skråt over for museet ligger Arnkilgade/Helgolandsgade. Følg vejen ned til nr. 11 i Helgolandsgade. Her lå Haus Adalbert, som var det tyske mindretals forsamlingshus. Bygningerne 9 - 11 var bygget i jugendstil og inden befrielsen i 1945 husede stedet flere flygtninge. I romanen mødes Erica ofte her med Carl og andre til forskellige sammenkomster. Mindretallet købte bygningen i 1920 efter Genforeningen og byggede til i en lidt anden stil. I lang tid fungerede stedet også som samlingssted for Den tyske skoles elever efter skoletid. Navnet Adalbert var også betegnelsen for det store krigsskib, SMS Prinz Adalbert, (1904) der i lang tid lå fortøjet i Sønderborg havn ved kasernen, men som blev sænket af englænderne ved Libau/Havneby i Letland, 1915.

Haus Adalbert

Hertug Frederik Skolen. Indgang ved klokken. Trappeopgang

Går man tilbage igen mod Arnkilgade, hvor også den nuværende tyske skole ligger, kan man på modsatte side se den gamle Herzog Friedrich Schule, som i daværende tid var den tyske kommunale skole.

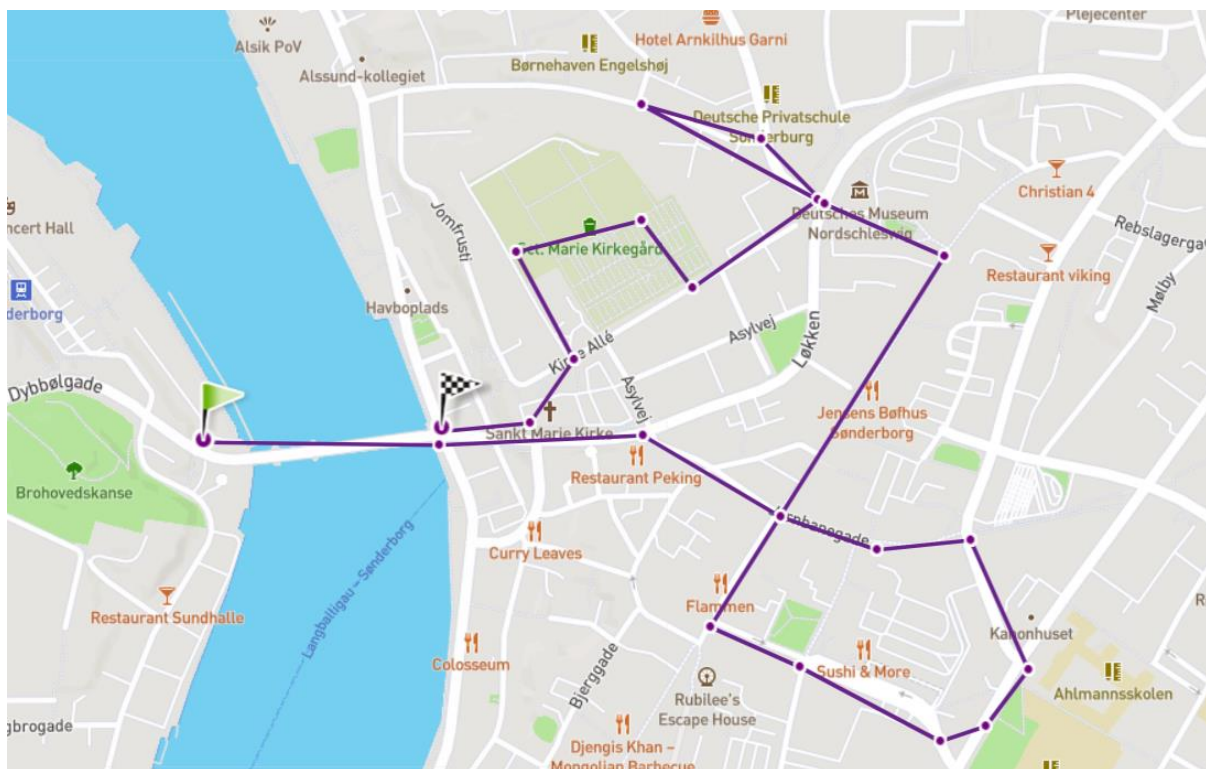
Skolen blev grundlagt i tysk tid som Höhere Bürgerschule i 1869/70 og havde stor tilgang som følge af etablering af Marinestationen i nærheden. Således blev skolen også Kgl. Realskule og mellem 1920 og 1945 skiftede den navn et par gange til Hertug Frederik Skolen. Herefter blev skolen dansk og kaldtes Reimers Skolen til sammenlægning i 1960'erne med Sct. Jørgen Skolen. Arkitekturen er meget flot og vidner indendøre, hvis man stikker hovedet ind ved klokketrappen, om storhed. Også her husede man i en kortere periode flygtninge. I romanen fortæller Carl, at han har været elev på skolen og flere gange passerer han og Erica stedet på vej mod roklubben på cykel.

Gå nu ned ad Kirkealle til højre for skolen, når man ser mod Rønhave Plads. Se på det lille kort. Så kommer man kort tid efter til Mariekirkens kirkegård på højre hånd. Kirkegården er bestemt et besøg værd både i forhold til beplantning, men også fordi stedet her rummer mange flygtningegrave samt mindesmærker fra 1. og 2. verdenskrig. Flygtningegravene passes naturligvis af personalet, men også her kommer studenter fra mindretallet og tyske foreninger for at anerkende de døde.

Selve Mariekirken er også et besøg værd. Her lå oprindeligt i 1500-tallet et lille hospital for spedalske, Sct. Jørgens Gård, opført i 1200-tallet. Kirken er bygget oven på hospitalet. Her slutter den lille vandretur, på ca. 3,5 km, og man kan nemt gå ned til broen herfra, hvor ruten på Gendarmstien fortsætter af Søndre Havnegade. Skulle man imidlertid have lyst til at gå til højre langs havnen ud til Hotel Alsik og havnebadet, hvor der ligger mange fine små cafeer, lander man før eller siden ved roklubberne. Her ligger/lå også Germania, den tyske roklub, hvor Erika og Carl ofte mødtes. I så fald bliver turen lidt længere, men fint udsyn er der også her.

Germania på en lidt grå dag

Kort over vandreturen ca. 3 km

Ad Gendarmstien gennem Sønderborg, 3,5 km - ud på ruten!

Turen strækker sig fra Christians d. X's bro ned på Sønder Havnegade til højre til udkanten af Sønderborg langs med havnen og er på ca. 3,5 km. Som nævnt i forrige afsnit om den lille vandrerute i byen på baggrund af romanen ankommer man til Sønderborg via broen og har her et fantastisk udsyn til havneområdet med indsejlingen til byen til højre med det gamle Sønderborg Slot. Slottet blev opført ca. i 1100-tallet, omkring 1160, og nogenlunde samtidig er byen grundlagt. Kong Valdemar den Store var konge i Danmark dengang og byen var først og fremmest en by med stor handel og skibsfart. Sidenhen i middelalderen var den underlagt forskellige hertuger og Christian d. 2 blev som bekendt holdt som fange på slottet i 1532- 1549. Herefter og frem til 1864 havde forskellige hertuger magten, og både det sproglige og politiske kort så noget anderledes ud. I 1857 fik man, på Kong Frederik d. 7's foranledning, bygget en pontonforbindelse fra Als til Sundeved, men den blev erstattet af Christian d. X's bro i 1921. Alt sammen bidrog til udvikling af byen.

Også krigen 1864 fik stor betydning for Sønderborg og i perioden efter byggedes en del tyske, større institutioner som fx Marinestationen til venstre, kasernen og som tidligere nævnt en del uddannelsesinstitutioner som skoler. Beskadigelsen som følge af krigen var dog særdeles stor for byen.

Slottet er naturligvis et spændende besøg, som har interessante særudstillinger og generelle udstillinger om grænselandets historie.

[Se Sønderborg Slots hjemmeside her](#)

Ruten fortsætter langs vandet efter slottet indtil udkanten af Sønderborg by. Her vandrer man på strandpromenaden, som blev indviet i 2017, men beskadiget ad flere omgange senest ved sidste stormflod, og gennem en del år har kommunen etableret forskellige kulturelle spots under projektet "Grønne pletter". I øvrigt kan man nyde den smukke udsigt til Dybbølsiden, Broagerland og på klare dage med en kikkert, Geltinger Birk.

Sønderborg Slot. Udsigt til Dybbølside. Strandpromenade

Sid lidt her! Badeanstalten. Tritons Rev

Ad Gendarmstien fra Sønderborg by (udkant) til Hørup Hav. 5 km

Når man forlader udkanten af Sønderborg by, begynder næste rute på gendarmstien. I en strækning på næsten 5 km vandrer man gennem Sønderskoven, langs vandet og mod Hørup Hav. På vandreruten går man noget af tiden oppe på skrænterne langs bøgeskoven. Flere steder er udsigten fantastisk og undervejs kan man være heldig at se fiskeørne, der yngler i nærheden. Enkelte steder er skrænterne beskadiget efter stormfloden, så vær forsigtig og respekter afspærring.

Ruten rummer spor fra de to verdenskrige. Der er både rejste mindesmærker fra 1. verdenskrig og ved *Skydestranden*, der ligger lige i udkanten af byen, blev der efter 2. verdenskrig fundet ligene af 5 modstandsfolk. Der har utvivlsomt foregået mange ting i og omkring banen, som tyskerne, som besættelsesmagt, brugte som øvelsesterræn.

Lige efter skydebanen går gendarmstien lidt ind i skoven ved Fiskerhytten (udkant af byen). Sønderskoven er på ca. 400 hektar og at gå i skoven er en oplevelse i sig selv. Skoven hørte under kronen indtil 1559. Så overgik den til forskellige hertuger med tiden, og i 1737, da skoven var under Slesvig og Holsten, blev det bestemt at ingen bondekarl skulle gifte sig, før han havde udplantet 10 ege eller 15 bøgetræer. Det kan man faktisk se resultatet af i den nordlige del af skoven. Her finder man Brudgomsalléen med mange gamle udplantede træer fra den tid, - et af de ældst udplantede skove, - for det var således, at man skulle sikre sig at planterne var levedygtige og havde god vækst i mindst 3 år inden man kom på giftetanker!

Fiskerhytten, som man passerer på vandreruten, har også et fugletårn. Faktisk fungerede hytten som udflugtsmål og traktørsted i mange år under navnet Fredsmade. Området har et inddæmmede søområde og her kan der observeres mange forskellige fuglearter og andefugle. Når man kommer på den anden side af vandområdet, som er en gammel havbund, ser man Klittinghoved. Her er stejle skrænter med høje slanke bøgetræer plantet efter 1864 i tysk tid. Ved skrænterne, der er dannet for over 20 millioner år siden, findes såkaldte kystaflejringer, mørkt glimmerler og lyst glimmersand. Selve flagen af sand og ler er dannet for 3 millioner år siden og strækker sig over 50 meter. Det er altså en formation af istidsmoræneler og lagene er dannet ved havets stigning og isens smeltning. Med lidt tålmodighed og tid og villighed til at grave lidt i dybden, kan man finde fossiler.

Efter Klittinghoved går man på stejle skrænter med ret flot udsigt til Angeln og Broagerland. Man kommer kort tid efter til Vonsklint, som er noget forblæst. Her vokser lyng på ruten og det er usædvanligt, fordi lyng ikke trives i moræneler, men blæst og sand på klinten giver gode betingelser. Gå gerne i august, når lyngen blomstrer. Det er ret smukt, men føles også hult at gå på, som om skrænten kan skride hvert øjeblik! Det gør den dog ikke.

Inden man når ud af skoven på ruten, passerer man, hvis man vil afsætte tid, Helshøje og "Himmelbjerget". Ca. 500 meter ind i skoven væk fra ruten ligger adskillige bronzealderhøje, ca. 40 stk. og vidner om en ret vigtig kultur ca. 1800-500 f.Kr. Interesserede kan finde skålsten og med sikkerhed er der fundet knoglerester efter 4 brændinger. I 1909 fandt man en bronzedolk ved en af højene. Da der bor mange grævlinge mellem højene, har de sandsynligvis gravet den ud!

Den sidste 1/3 del af ruten går man nu langs markskel med vandet på højre side og passerer ind i en lille skovområde- og sommerhusområde inden man når Hørup Hav. Her kan man se det smukke naturområde Trillen og De 7 Søstre. Det er et naturområde, der ofte oversvømmes af havet, hvorfor små salte indsøer opstår og giver mulighed for et rigt fugleliv. Her vokser også østrigsk fyr, som er over 100 år gammel. Engang var der 7 store fyrretræer, heraf navnet. Nu er der kun 6 tilbage. Området er naturbeskyttelseszone. Således er den store skallesluger under beskyttelse. Også her kan der findes levn fra yngre stenalder, fra en gammel boplads. Flintedolke er tidligere fundet der og hvor store de skal være for betegnes danefæ er jeg ikke helt sikker på!

Det siges, at englænderne under 2. verdenskrig, en augustnat i 1940, smed 6 bomber over Trillen, fordi de var forfulgt af tyske flyvere og havde brug for at få fart under vingerne. Om de har haft betydning for skabelsen af 6 små indsøer, vides ikke. Mon ikke naturen kan mere selv.

Man er nu i Hørup Hav!

Fra Hørup Hav til Skovby

Den sidste del af vandreturen tog vi en tåget gråvejr i januar måned. Vi parkerede bilen tæt ved Hotel Baltic i Høruphav og gjorde os klar til en vandretur på ca. 11 km. Vi gik forbi hotellet og fulgte *den lille blå mand* til højre mod vandet. (se de første billeder)

Uden for byen ved Hørup Klint er der et skilt mod Torpedostationen. De bunkere, der i dag ses i skrænten, har dog ikke direkte noget at gøre med Torpedostationen. De stammer fra 1950'erne, hvor området blev brugt til ophugning af dumpet krigsammunition og resterne af de sænkede ubåde.

Torpedostation i Høruphav

Torpedostationen ved Hørup Klint blev etableret i 1906 og har haft skiftende funktioner i de kommende år. Først som torpedoindskydningsstation senere under 2. verdenskrig blev der eksperimenteret med radar og infrarødt udstyr og efter krigen blev bygningerne brugt som flygtningelejr og de sidste rest af bygningerne blev revet ned i 1970'erne.

Historien omkring Torpedostationen startede omkring 1850, da den engelske ingeniør Robert Whitehead udviklede en torpedo. I 1866 fik han besøg af Louis Victor Robert Schwartzkopff, som var direktør i Berliner Maschinenbau. Efter besøget var tegninger af torpedoen forsvundet. En tilfældighed? Ingen blev anklaget for tyveri, men nogle måneder senere præsenterede Berliner Maschinenbau en torpedo, der lignede Whiteheads til forveksling. Torpedostationens historie begyndte oprindeligt på Kegnæs, der dog kun eksisterede i nogle år, før forholdene blev for små. I 1905 købte Schwartzkopff 2 ha jord af smedemester Peter Toft ved Høruphav.

Hvorfor han valgte at opføre torpedostation i dette farvand vides ikke, men farvandet var kendt og den tyske krigsmarine havde store marinekaserner i Flensborg, Kiel og Sønderborg.

I løbet af ca. 2 år blev nærmest en lille by opført med værksteder, fabrikskaller, vandtårn, boliger og en række faciliteter til 3-400 medarbejdere. Derudover blev der bygget en 200 meter lang bro. Det var en eftertragtet arbejdsplads, idet lønnen var højere end på de omkringliggende gårde.

I 1907-1908 var torpedostationen i fuld drift ledet af overingeniør Otto Brandt, der var en streng og regelret leder.

Selve torpedoen blev fremstillet i Berlin og afprøvet i Høruphav. Torpedoerne blev afskudt med trykluft, og i en lige linje var der markeret to afskydningsbaner med tømmerflåder. Og under flåderne var der net i fire meters dybde. Tømmerflåderne blev holdt oppe af olietønder og var placeret ca. 1 km fra hinanden.

Denne længste indskydningsbane var på omkring 10 km i retning af Langballigau. Den korte bane gik ind i Lillehav i retning af Drejet.

Torpedoindskydning kunne være farlig, hvis den ikke var rigtig indstillet. Den skulle gå gennem vandet, men kom ofte farende som flyvefisk. En fisker beretter, at han engang oplevede, at en torpedo kom flyvende imod ham med høj hastighed, den dukkede op og ned i vandet. Heldigvis lavede den en ordentlig bue over hans båd og landede igen i vandet med et ordentlig plask.

Den 11. november 1918 endte 1. verdenskrig, og samtidig lukkede Torpedostation. At krigen ville ende med nederlag til tyskerne stod allerede klart i efteråret, så i starten af november begik matroser i den tyske krigsmarine mytteri under dække af revolution. Magten blev kortvarigt overdraget til et "Arbeiter und Soldaten Rat". Skræddersvend Bruno Topff blev udråbt til præsident over Als og fik kommandoen over de oprørske matroser. De indtog Torpedostationen og arresterede Ingeniør Brandt. Oprørerne ville have del af det store overskud på produktionen. De forlangte 20 Pfennig mere i timen. Dette blev dog en kortvarig fornøjelse, for med fredafslutningen på krigen ophørte Torpedostationens eksistens. Torpedostationen blev sat til salg og købt af et konsortium bestående af fire mænd fra lokalområdet, der alle var tysksindede. Hvad der skulle ske med torpedostationen var dog uvist, og bygningerne forfaldt, så stationen ikke var til at redde. Der boede dog 7 husvilde familier i mellemkrigstiden.

Stedets funktion i krigsmæssig henseende var dog ikke helt forbi, men blev genoptaget 26 år senere under 2. verdenskrig. Stedet blev brugt som hjemsted for en hemmelig militær forsøgsstation.

De husvilde familier blev smidt ud, og den tyske krigsmarine overtog og oprettede en tophemmelig forsøgsstation under kommando af Marine-Nachrichten-Versuchs-Kommando. Bygningerne blev repareret og istandsat, og området omkring stationen og farvandet blev afspærret.

Under hele 2. verdenskrig lå der konstant 8-12 ubåde i Høruphav og Lillehav, som ved flere lejligheder var et mål for allierede flyangreb.

Idet det var tophemmeligt, hvad der foregik på forsøgsstationen, opstod der jo mange rygter, såsom at der blev udviklet V2 raketter, hvilket ikke havde noget på sig.

Det viste sig, at man arbejdede med at udvikle systemer, der kunne forstyrre de allierede bombefly radionavigation.

Udover flyangreb på ubådene blev torpedostationen også udsat for sabotage af modstandsfolk. Det lykkedes bl.a. at sprænge elmaster i luften, så der blev skabt et moment af totalt kaos, der skulle dog to sabotagehandlinger til at det gjorde virkelig skade, der varede nogle dage.

I krigens sidste dage bredte panikken sig på Torpedostationen. Udstyr, dokumenter mm, der ikke måtte falde i de allieredes hænder, blev sejlet væk og dumpet på dybe steder i Høruphav.

Ubådene blev sænket af den tyske krigsmarine, 4 ubåde ved indsejling til Høruphav og resten i Lillehavet.

Efter krigen blev Torpedostationen anvendt som flygtningelejr. Afslutningen af 2. verdenskrig skabte, som tidligere beskrevet, en stor flygtningestrøm fra den østlige del af det tyske rige. Flygtningestrømmen var massiv. Det var en flugt væk fra russerne, der var kendt for deres særdeles hårdhændede og brutale behandling af tyske civile flygtninge.

I januar ankom det store skib Oceana til Hørup Hav med 700 flygtninge, og d. 11. juni 1945 blev de første 470 flygtninge indkvarteret på Torpedostationen, som blev stærkt bevogtet og afspærret.

Efterhånden som den planlagte udvidelse af Torpedostationen med 20 barakker blev færdiggjort, lukkede de andre midlertidige flygtningelejre på Als. Der blev plads til 2000 flygtninge, men der blev aldrig fuld belægning. I marts 1946 var der 1346 mennesker.

Flygtningenes liv i lejren var fyldt med daglige gøremål, og der var bl.a. også skoler, hvor de ca. 200 skolepligtige børn modtog undervisning. I starten måtte børnene ikke lære dansk, men det ændrede sig sidenhen.

250.000 tyske flygtninge i Danmark efter en tysk besættelse i 5 år gav panderynken hos politikerne. Især i Sønderjylland, hvor man havde oplevet en stærk nazificering af mindretallet. Derfor besluttede man, at de tyske flygtninge skulle samles og indlogeres i store lejre afsondret fra danskerne. Al fraternisering med danskerne skulle forhindres og hjemsendelse skulle påbegyndes så hurtigt som muligt.

Følgende fotos er med tilladelse fra Lokalarxiv i Hørup.

Livet i flygtningelejren i tidligere Torpedostation

I februar 1945 blev flygtningelejren i Oksbøl oprettet og husede op til 37.000 flygtninge.

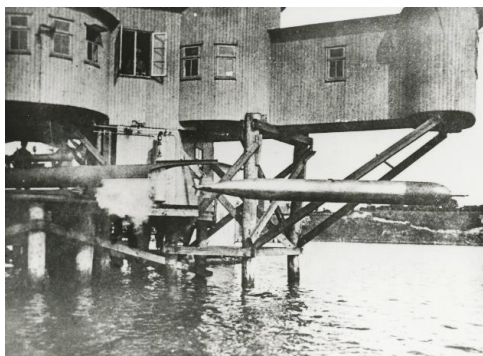
Flygtningelejren på Torpedostationen lukkede i oktober 1947 og de sidste flygtninge blev overflyttet til Oksbøllejren.

I de kommende år skiftede Torpedostationen hænder adskillige gange. Efter at tyske ejendomme blev konfiskeret overtog marinen ejerskabet og efter oprydningen af den dumpede ammunition var der adskillige ideer til, hvad bygningerne kunne bruges til, men i perioden 1958-1976 forfaldt bygningerne yderligere, husene blev revet ned og arealet blev solgt til parcelhusgrunde. Murbrokkerne blev brugt til kystsikring, hvilket der er mange spor af endnu.

Følgende fotos af Torpedostationen er fra Museum Sønderjyllands Mediearkiv med "ukendt fotograf".

Turen fra Torpedostationen til Skovby

Stort set det meste af vejen har vi udsigt til halvøen Kegnæs. Kegnæs er en halvø på 17 km² med ca. 586 indbyggere. Halvøen er forbundet med landtangen Drejet. Stormfloden i 1872 havde katastrofale følger for Kegnæs, idet digerne brød sammen, så halvøen blev delt i 3 øer. Stormen i 2023 var heldigvis ikke lige så slem, men vejen ved Drejet var blevet ødelagt, så man kun med stor forsigtighed kunne passere.

Der er også muligt at vandre på Kegnæs ad "Kegnæs Stien", der er ca. 25 km lang, der er her rig mulighed for at opleve den enestående natur og ikke mindst historien. Her et lille rids af Kegnæs` historie:

Kegnæs

Da Christian d. 3. døde i 1559, fik hans søn Hans titlen som hertug over Slesvig-Holsten under navnet Hertug Hans den Yngre (1545-1622).

I 1564 overtog han bl.a. amtet Sønderborg m.fl. og i 1582 bl.a. Ryd Kloster.

Hertugen prøvede at indsamle så meget land som muligt, bl.a. af køb, ved mageskifte og nedlæggelse af gårde. Han opkøbte også en del af lavadelens jordbesiddelser, Hertug Hans blev anset for at være en hård forretningsmand også i sin behandling af fæstebønder.

På denne tid var halvøen Kegnæs stort set ubeboet og uopdyrket, hvilket han ændrede. Han fik etableret nogle landbrugsområder, der siden blev til to byer: Sønderby og Østerby med hver 20 huse. De bønder, som var blevet efterladt uden jord på Als efter hans opkøb, fik mulighed for at starte på en frisk her. Udover bygningen af kirken

byggede han også en herregård Hjortholm, der nedarves i slægten. I 1666 blev gården overtaget af en anden slægtning, Wolf Rathlou.

Han var en tyrann over for sine bønder samtidig med at han tog godt for sig af konerne 1780 blev mændene kaldt for de Kekenes Junkere, der senere blev til Kegnæs-kukkere. I 1684 måtte han gå fra gården med gæld og efter bøndernes oprør mod ham.

Undervejs på ruten ser vi et skur, som vi måtte se lidt nærmere på. Det viser sig at være en hytte, som tilhørte Siegfried Lenz. Han boede i Lebølløkke på Sydals i 26 år.

[Prøv at se den fantastiske video på Youtube af Hans Christian Davidsen om Siegfried Lenz.](#)

Siegfried Lenz's hytte

De sidste fotos er stemningsbillederne efter hytten på vej mod Skovby.

Så er turen slut og vi er nu ved enden. Tak for denne gang!
Hilsen
Sølvi og Anette

Litteraturliste

Torpedostationen i Høruphav
<i>Forlaget Elmegaard, efterår 2024</i>	Henrik Ingemann
Tyske flygtninge i Nordslesvig 1945-1948
<i>Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 108</i>
<i>Aabenraa 2013</i>	Leif Hansen Nielsen
Nu er det længe siden
<i>People's Press, 2014</i>	Hanne Reintoft
Under samme måne
<i>Forlaget Hovedland, 2020</i>	Karsten Skov
Kegnaeslokalarkiv.dk	
Fortællinger fra Als og Sundeved
<i>Udgivet 2001, Bente og Ole Meyer</i>	Ole Meyer
Den store flugt	Guido Knopp
Synnejysk Historie
<i>Synnejysk Forening, 2005</i>	Jørn Buch
Gendarmstien
www.gendarmstien.dk
Her er mange praktiske links	Aabenraa og Sønderborg Kommune